

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

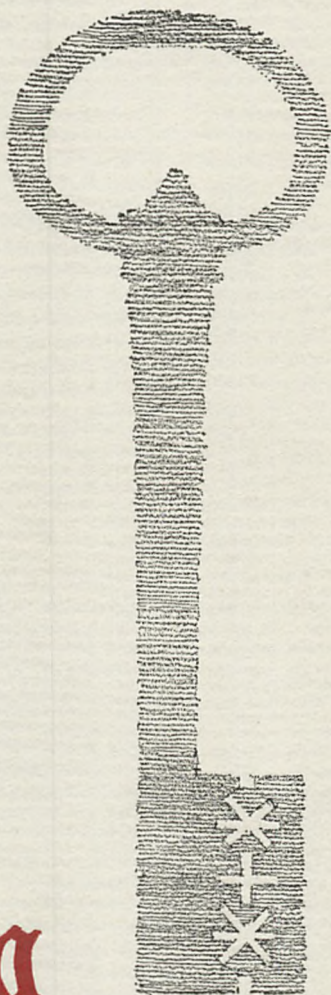
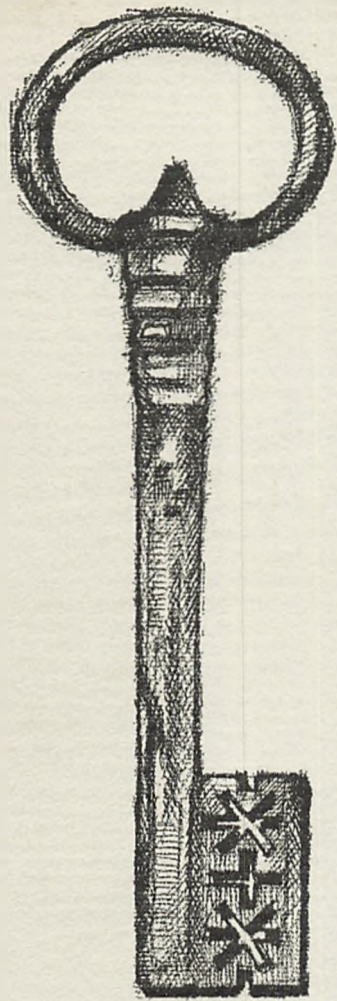
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Biborg
Smedelaug

VIBORG SMEDELAUG

Af

OTTO SMITH, AAGE PHILIPSEN
OG PAUL E. PEDERSEN

Omslag:

TEGNINGER AF JOHS. BÆCH

VIBORG
CARLO MORTENSENS BOGTRYKKERI
1968

INDHOLD

1. Smedelaugets ældste historie 5
Af kaptajn Otto Smith.
2. Smedelauget i tiden efter laugenes ophævelse 48
Af fabrikant Aage Philipsen.
3. Smedelauget 1933—68 56
Af gasværksbestyrer Paul E. Pedersen.
4. Laugets oldermænd 1717—1968 59
Af gasværksbestyrer Paul E. Pedersen.

*Dette heftes 1.—2. afsnit
har tidligere været trykt i »Fra Viborg Amt« 1933.
En række af de i sidste afsnit gengivne billeder tilhører
Viborg byhistoriske Arkiv.
Oplag: 400 eks.*

1. SMEDELAUGETS ÆLDSTE HISTORIE

Af *Otto Smith*

Sko min hest, hvem ka' bedst,
det kan æ præst, nej, kan han ej,
det kan æ smæj, som buer ve æ vej.

(Gammelt børnerim).

Præsten og smeden var gennem århundreder konkurrenter til befolkningens gunst. Begge ansås de som velforfarne i »den sorte kunst«, begge havde i folkemunde ord for nu og da at tage sig et tag med djævelen. Måske havde smeden til tider et lille forspring; thi vel kunne han ikke prædike, men ellers var der ikke den ting, han ikke kunne hjælpe med. »Er der noget i vejen, så hent smeden«, var et mundheld, der ofte anvendtes, og med rette.

Ligesom præsten mentes han at »kunne mere end sit fadervor«. Desuden var han altid omgivet af jern og stål, der som bekendt var det bedste middel til at holde trolde-tøj borte fra menneskene. Ofte kendte han også kunsten at læse over buldne fingre, og man kunne i skumringen snige sig til ham, når hans skygge i essens ild tegnede sig flammende og kæmpemæssig mod smediens vægge, og bede ham om at »slå øjet ud på tyven«, der havde fjernet ens ejendele. Til tider gav hans legemlige styrke ham hvervet som et privat ordenspoliti, der hentedes i særlig kritiske situationer.

At folketroen også kunne mistænke ham for ligefrem

at gå i kompagniskab med selve fanden, haves der et bevis på netop fra Viborg, hvor en kunstfærdig smed engang fik det hverv at lave to døre til et kapel i domkirken. De to djævle, der stak hovederne frem midt i slyngværket, blev almindelig antaget for smedens egen attest for den hjælp, han havde modtaget til det ovenud kunstneriske arbejde.¹⁾

Fra den tidligste middelalder kaldtes den, der udførte kunstfærdigt arbejde for smed, hvad enten han arbejdede i træ, sten eller metal, og man antog derfor, at dette var grunden til, at de senere opståede smedelaug viste en stærk blanding med andre håndværkere, der efter vor opfattelse ikke havde nogen tilknytning til smedene, men dette er næppe rigtigt.²⁾

Smedene vidste nok, hvad de var værd. »Smedehåndværket er det værdigste af alle i verden, uden smed kan ingen bjerge sig; ligesom gramatikken viser vej til boglig kunst, viser smedehåndværket vej til alle verdens andre kunster; af smede kan blive paver, kardinaler, biskopper, kejsere og konger«³⁾, siger den middelalderlige smedeskrå fra Ystad med en lidt kraftig overdrivelse.

Men hvad smedene nåede, kom de ikke sovende til, det gjaldt om at »passe på som en smed«, og der måtte »smedes, mens jernet var varmt«. Men var viljen der, livsglæden og det sunde humør, ja, så kunne smeden vise den øvrige menneskehed, at »enhver er sin egen lykkes smed«.

Smedien var ofte centrum i den gamle landsby, eftersom man for det meste lagde den i nærheden af gadekæret; thi smedien var brandfarlig, og det var rart at have vandet i nærheden. Da købstæderne opstod, måtte smedene af samme årsag finde sig i at få anvist boplads i udkanterne; thi i disse byers tætte bebyggelse var brandfaren endnu større. I de fleste gamle danske købstæder findes smedegaderne i byens udkant og hyppigt lige op til kirke-

gårdsmure eller bymuren, hvis en sådan fandtes. De smedelaug, der opstod i købstæderne, lignede naturligvis de øvrige håndværkslaug, medens landsby-smedelaugene var noget ganske andet, idet de bestod af gårdejere. Disse havde part i smedien, som de bortforpagtede med beboelse og jordlod til en smed, hvis betaling for udført arbejde ofte skete i naturalier. Smedelaug af denne art holdt sig helt op til vore dage, ja, findes ganske enkelte steder endnu.¹⁾

Smedelaug i Viborg er sikkert meget gammelt. Når mønstringsrullen 1556 nævner smede (grovsmede), kleinsmede, knivsmede, guldsmede, sværdfe gere, urmagere, remmesnidere og sadelmagere i et antal af 15 ialt, peger det stærkt i retning af, at der har været et smedelaug, som samlede alle disse kategorier. Nu og da træffer man i officielle dokumenter navne på disse håndværkere gennem de følgende årtier²⁾, men først fra 1631 får man den første efterretning om smedelaug i Viborg. I dette år nævnes det, at der fandtes ialt 6 laug i Viborg, hvoriblandt smedenes³⁾. Virkelige efterretninger om laug og dets indre liv haves dog først fra 1643, hvor en bevaret laugsprotokol⁴⁾ tager sin begyndelse.

Regner man ud fra kendskabet til laugsvæsenet i landets øvrige købstæder, må man gå ud fra, at et så stort håndværk i en by af Viborgs betydning har haft sit eget laug fra så tidligt et tidspunkt, som disse overhovedet er opstået i de danske købstæder. De danske kongers kamp mod laugsvæsenet og især Christian IV's rigoristiske bestemmelse om inddragningen af samtlige laugs arkivalier har imidlertid berøvet os kendskabet til adskillige laugs ældre historie, og de Viborg smede træffer vi altså først i Christian IV's sidste leveår; men så er oplysningerne til gengæld også ret udførlige og udtømmende.

Foruden at smedelaug som anført hørte til de blan-

dede laug, kan man roligt sige, at smede og smede var mange ting. En liste over laugsbrødrene, der indleder protokollen fra 1643, viser, i hvor mange kategorier disse deltes.

Der er naturligvis først og fremmest de to grupper, som vi kender den dag i dag, nemlig grovsmedene og klejnsmedene, men derefter kommer en række andre, som vi nærmest må opfatte som specialister, rent bortset fra, at flere af disse »fag« helt er uddøde. Der er kedelsmede, (der ikke helt dækker over vore kobbersmede, thi sådanne forekommer også i laug^{et}), knivsmede, lesmede, lygte-magere, bøssesmede, sværdfe-gere (der ikke smedede klin-ger, men derimod fæster til disse, som købtes en gros hos særlige klingesmede), tinstøbere, blytækkere, urmagere, guldsmede, og endelig sadelmagere og remmagere. De sidste ser måske lidt underlige ud i denne samling af jern-arbejdere, men i flere af landets andre smedelaug står disse ligeledes som laugsmestre⁸), og der er da den mulighed, at disse også har haft lov til at fremstille de spænder og beslag, som hørte sammen med det læderarbejde, som var deres egentlige håndværk.⁹)

Ganske interessant er det at se guldsmedene som medlemmer af det Viborg smedelaug, thi skønt disse oprindeligt og naturligt var med i smedenes kreds, skilte de sig i de fleste andre byer ud fra disse på et ret tidligt tidspunkt. Dette skyldes i første række, at kongerne udsendte særlige vedtægter, gældende for hele riget, for disse håndværkere, der arbejdede med ædle metaller, og som man måtte have en særlig klemme på for at undgå forfalskninger, dernæst opfattede guldsmedene sig hurtigt som finere end de øvrige håndværkere og indtog da også ofte en højere position i købstædernes borgersamfund end disse.¹⁰)

Til Viborg smedelaugs liv før 1643 kender vi som sagt intet. Den 10. maj dette år mødtes imidlertid mestrene i

deres oldermands, Knud remmers (d. v. s. remmagers) hus og indledede en ny epoke ved at vedtage en ny laugsskrå, som de underskrev sammen med deres overbisidder, borgmester Peder Bering. Dette viser os, dels at laugets som sådan var af ældre dato — der opregnes ikke mindre end 41 laugsbrødre —, dels at de holdt de kongelige forordninger i hævd ved at lade en af byens øvrigheds personer være med, når de følte trang til at ændre deres vedtægter. At det var et laug i fuldt flor fremgår også af listen over dets ejendele, thi de ejede hele to velkomster (drikkebægre, der anvendtes ved laugets ceremonier) samt to hold ligklæder, der udlåntes ved begravelser, en rigdom, som er ret sjælden i den tids laug.

Gengivet her i korte træk fortæller skråen en del om laugsbrødrenes indre forhold. Den, der udeblev efter oldermændens tilsigelse uden lovlig undskyldning såsom bortrejse eller sygdom, måtte bøde 1 mark — eller mere, hvis det gentog sig. Den, der søgte optagelse i laugets, skulle henvende sig til oldermænden og hans fire hossiddere og overfor dem dokumentere, at han opfyldte betingelserne for at blive optaget. Hertil hørte, at han havde lært hos en laugsmester og havde sit lærebrev i orden samt havde vandret på håndværket i tre år. Det kunne desuden fordres, at han beviste sin dygtighed ved at gøre mesterstykke, hvortil han fik en måned. Var alt dette i orden, kunne man på den anden side ikke nægte ham optagelse i laugets.

En af laugenes fornemste opgaver var naturligvis at holde håndværket så højt i ære, at man ikke tillod udygtige folk at gøre arbejdet for borgerne og derved nedsætte »det lovlige håndværk« i det almindelige omdømme. Derfor skulle en læredreng stå mindst 3 år i lære, arbejde som svend i mindst 3 år og have de befalede 3 års vandretid bag sig, før han fik lov at gøre mesterstykke.

Laugene holdt en streng indre justits, der støttede sig på en række paragraffer i skråen, hvis overtrædelse afgjordes med bøder. Betaltes disse ikke, kunne vedkommende pants for det dobbelte beløb. Men selv for den, der holdt sig skråens ordlyd efterrettelig, kunne det være dyrt nok at være laugsbroder, thi der fordredes adskillige afgifter, som i høj grad begrænsede tilgangen til laugene, og som gav de gamle mestre en ikke ringe magt.

En vigtig side af laugets virksomhed var »ligfølget«. Fra ældgammel tid var det et tegn på et menneskes gode position i samfundet, at mange mennesker fulgte ham til hans sidste lejersted, og denne »honne ambition« fik udtryk i gildernes og laugenes pligt for medlemmerne til at følge deres medbrødre og -søstre til graven. I 1600'erne gjaldt denne mødepligt ved begravelser ikke alene håndværkerens og hans kones begravelse, men også deres børns og tjenestefolks. For at gøre begravelsen så pompøs som mulig anskaffede laugene smukt broderede ligklæder til at lægge over kisten samt udkårne ligbåre til at stille kisten på og undertiden også kandelabrer til at stille ved kistens hovedende.

Af dette udviklede enkelte laug efterhånden særlige begravelseskasser, der udlejede ligklæderne mod betaling, og hvis medlemmer påtog sig ligbæring af ikke-laugsmedlemmer, også mod betaling, der deltes mellem bærerne og laugskassen, som derfor kunne yde medlemmerne god hjælp ved begravelserne.

Når en smedesvend kom til Viborg, skulle han straks begive sig til laugets krofader. En sådan udvalgte årlig på skift blandt mestrene, og han havde til pligt i sit hus at stille lokale til rådighed for laugsmøderne samt til mod betaling at servere drikkevarer. Der kunne tjenes godt herpå, og bestillingen var meget eftertragtet.

I middelalderen havde mange laug ligesom gilderne de-

res eget laugshus, som ejedes af laugets, og som mod visse afgifter udlejedes til en krofader; men de tider var længst forbi, da laugene var så velhavende, og nu klarede man sig på ovennævnte måde. Krofaderen var oldermænd for svendene og skulle mod billig betaling give de vandrende svende mad og sengeplads samt, hvis de ville have arbejde i byen, anvise dem, hvilke mestre, der ønskede svende. Til den ende hang der i »kroen« en tavle med mestrenes navne i den rækkefølge, hvori de havde begæret svendehjælp, »valtavlen«, og svendene blev nu »omskikket« til disse »efter vallen«. Herefter benævntes svendene som værende »på vallsen«, hvilket siden forvanskedes til at være »på valsens«. Senere overtoges denne omskikning af oldgesellen, da svendezünften holdt sit indtog herhjemme og gjorde svendene det meste af Europa over til et fast sammentømret broderskab, som dog fik adskilligt mindre at sige i vore provinsbyer, end man hidtil har troet.

Efter at denne skrå var blevet vedtaget (den er aftrykt i sin helhed s. 39 ff.), samledes Viborg smedelaug første gang den 4. juli 1643. Det var det sædvanlige sommermøde, hvor laugets embedsmænd skulle vælges. Til oldermænd kåredes Morits remmer, medens Tames guldsmed fik overdraget nøglen til laden. Dette sidste embede kaldtes i andre laug lademesterens og var nærmest opretholdt for at forebygge misbrug fra oldermændens side. Denne modtog nemlig alle indskud og bøder og førte regnskab over disse og over laugets udgifter. Både penge og regnskaber opbevarede sammen med laugets andre ejendele af værdi i laugets lade, en stor træ-kiste med sindrig lås; men oldermændene havde kun adgang til disse i laugssammenkomsterne, hvor også lademesteren var til stede og kunne lukke op for laden.

På samme måde valgtes Peder Hendriksen grovsmed til krofader, og desuden udpegedes fire andre til at være hos-

siddere. Disse udgjorde sammen med oldermanden laugets domstol. Den sidst optagne mester fungerede som laugsbud, der skulle tilsige medlemmerne til alle møder og begravelser; men han kunne, om han havde lyst og råd dertil, købe sig fri for bestillingen, og pengene anvendtes da til betaling af den, der trådte i hans sted, som regel en fattig laugsbroder, der gerne tog denne indtægt med.

I de første år nævner protokollen ikke laugsskriveren, der dog var et meget vigtigt medlem. Det var jo langt fra alle håndværkere, der var forfaren i den ædle skrivekunst, og selv om der var adskillige smede i Viborg, der til nød kunne skrive deres eget navn, var der dog også en del, der kun formåede at sætte et mærke, der så af skriveren ved en tilføjelse betegnedes som den og dens bomærke. Men herfra og til en skriftlig fremstilling af begivenhederne i lauset var der jo et spring. I 1654 optoges Salomon Christensen possementmager i lauset og synes umiddelbart efter at være blevet antaget som laugsskriver, hvorfor han oppebar en årlig løn af laugskassen. Tre år senere lod han sig imidlertid hverve som soldat, og bestillingen overtoges af en vis Jens Pedersen Røding, der dog ikke synes at have været laugsbroder. Senere gik skriverstillingen i dette laug, ligesom i så mange andre landet over, til en af byens officielle »skrivere«, f. eks. byskriveren eller rådstueskriveren.

Som allerede nævnt var der ved mødet, hvor den nye laugsskrå blev vedtaget i 1643, en person tilstede, som ikke var håndværker, nemlig borgmester Peder Bering, som benævntes laugets overbisidder. I de fleste danske provinslaug benævnes oldermandens medhjælper (vi ville nu om stunder sige: menige bestyrelsesmedlemmer) i flæng hossiddere og bisiddere. Borgmesteren indtog den stilling, som i mange andre laug kaldtes »laugets patron«, og var efter regeringens påbud byens repræsentant i lauset, der

Smedelaugets velkomst.

skulle have indseende med, at der ikke skete ting, som stred mod regeringens sædvanlige love og anordninger, således som det var tilfældet før 1613, da laugene så at sige dannede småstater i staten og ofte brød sig fejl om regeringens forordninger. Ved at beordre et magistratsmedlem som deltager i laugsforhandlingerne havde regeringen sikkert tænkt sig, at denne skulle være til stede ved hvert møde, men dette overholdtes langt fra, i hvert fald ikke i Peder Berings tid. Først efter Christian V's senere omtalte forordninger blev det en pligt for magistratspersonerne at være tilstede.

Laugsmøderne holdtes ikke regelmæssigt. Det eneste møde, der lå nogenlunde fast, var midsommermødet i slutningen af juni eller — hyppigere — i første uge af juli. På dette fandt valgene sted, og laugsskiltet flyttedes fra den gamle til den nye oldermands bopæl under udfoldelse af et vist højtideligt ceremoniel og — megen bægersvingning. Om selve ceremoniellet meldes der intet i de gamle laugsbøger. Det har været alt for almindelig kendt både fra dette og andre laug til, at man har fundet det umagen værd at opnotere det. Når valget var endt, nedtoges skiltet, mestrene — og måske også svendene — stillede sig i procession bag dem, der bar skiltet, en svend udklædt som nar løb i forvejen og lavede løjer med borgerskabet, der stimlede sammen, og således begav man sig til den nye oldermands bolig, slog skiltet op, gav det et hurra og gik inden for til et større drikkegilde, der ikke var det mindst vigtige ved denne lejlighed.

Det er da også efterdønningerne fra denne sidste del af festlighederne, der sætter sine kraftige spor på laugsprotokollens gamle, møre blade. Lad os blot se, hvorledes det gik en strålende junidag i 1680.

Grovsmed Mouritz Sørensen blev valgt til oldermand i tinstøber Hans Pedersens sted, og da man var nået fra

sidstnævntes bolig i Vestergade (nuværende nr. 20) til førstnævntes hus (nuværende Sct. Mathiasgade nr. 64), gik sværdfejer Christen Christensen amok, hvilket nok kan tyde på, at man også havde drukket et kraftigt afskedsbæger med tinstøberen i hans hus. Den gode sværdfejer, som hørte hjemme i Lille Sct. Hansgade (nuværende nr. 25), begyndte med at skælde en klejnsmed ud for en »hundsvot«, hvilket var endnu et par grader værre, end da vi en god menneskealder senere træffer det samme ord hos Holberg. Han nøjedes ej heller med at sige det en enkelt gang, hvor det dog måske med lidt god vilje kunne være blevet overhørt, nej, han sagde det »repetendo nogle gange« og opvartede derefter med »uhøfligheder, både det som her icke kand næfnis eller skrifuis, och gjorde med sine fingre streg på bordet for Christen Madsen guldsmed«.

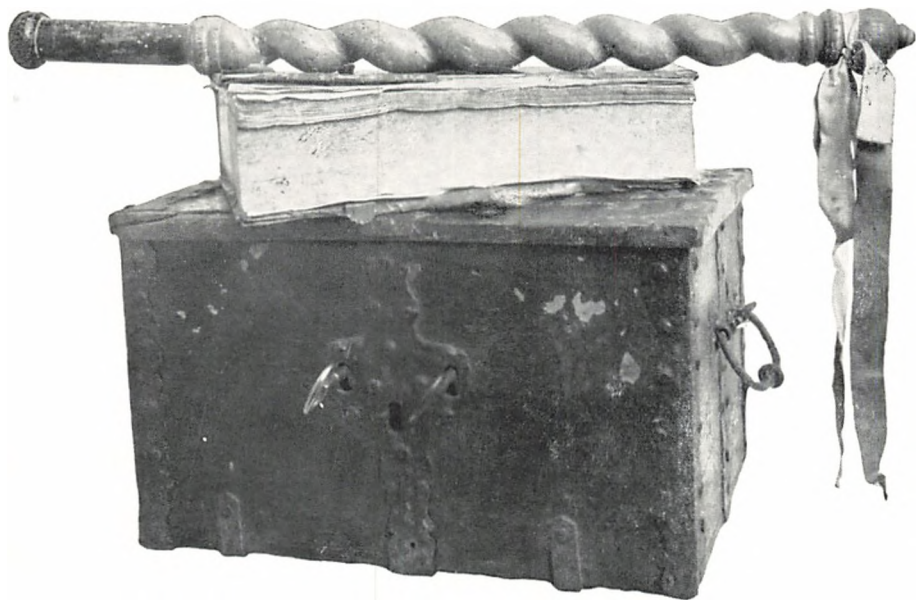
Hvad det var for streger, han lavede på bordet foran guldsmeden, er ikke godt at vide, men det har sikkert ikke været noget artigt; thi da man på stedet nedsatte en laugsret til at dømme ham, ville han ikke gå uden for og vente, og da han endelig bestemte sig til at gå, skete det med den i høj grad afsluttende bemærkning: »Lick min marss allesammen«. Laugsretten idømte ham naturligvis nogle bøder med trussel om udsmidelse af laugget, hvis de ikke blev betalt, og da man dagen efter sendte bud efter ham, for at han kunne komme og eventuelt forsvare sine udtalelser, svarede han udsendingene, at han stod ved, hvad han havde sagt, og de kunne endda få det skriftligt. Han skulle ikke have noget af at komme til de kumpaner! Han var altså noget høj i hatten endnu, men det gik iøvrigt med ham, som det altid gik, at nogen tid efter var han blevet spag, lovede at betale sin bøde og erklærede om sin modpart, at han ikke vidste andet om denne at sige »end hvad som godt og ærligt var«.

Et andet laugsmøde, der var nogenlunde regelmæssigt

tilbagevendende, var fastelavnsmødet i februar, men også i oktober-november kunne der nu og da holdes sammenkomster. I den første menneskealder af den tid, hvori vi kan følge laugets indre liv af protokollens notitser, skete der intet bemærkelsesværdigt. Udover de årligt tilbagevendende valg noteres der som regel kun optagelse af nye medlemmer, kun enkelte gange anføres et forlig mellem et par laugsbrødre, der har været uenige, måske endda temmelig kraftigt, når den ene f. eks. idømmes en bøde på en god tønde øl »når Gud vil, laugets samles igen«, samt 2 mark til de fattiges bøsse. Mathias Sadelmager, der ved en anden lejlighed var grov mod selve oldermænden, måtte bøde 5 mark til laugets og 3 mark til den fornærmede »embedsmand i funktion«.

Henimod 1600'erne slutning begynder enkelte »faglige« notitser at komme frem i mødereferaterne. Således fik Peder Kleinsmeds enke Maren Pedersdatter tilladelse til efter mandens død at føre håndværket videre sammen med sine børn, men uden tilladelse til at holde svende. I 1660 optoges grovsmed Søren Sørensen i laugets. Han var en mestersøn der fra byen og havde arbejdet hos sine gamle, nu afdøde forældre for at skaffe føde og ophold, men dette havde forhindret ham i at rejse på håndværket, således som laugsskråen forlangte det for at blive mester. I dette tilfælde så man dog bort fra reglerne og udstedte ham desuden et lærebrev, hvad han heller aldrig havde fået. Under ganske tilsvarende forhold optoges seks år senere sværdfejer Christen Christensen, hvis noget heftige karakter vi allerede har fået et lille indblik i.

Nogle få gange findes det anført, at en svend har forevist »prøvestykke«, f. eks. en stor dørlås for en klejnsmed, men i 1670'erne falder der flere gange bøder, fordi mesterstykkerne ikke er blevet udført inden for den tid, der var bevilget dertil.

Smedemestrenes lade fra 1682 med laugsprotokol og skafferstok.

I 1670 træffes for første gang i protokollen udtrykket, at lauet er »forsamlet for åben lade«.

Denne ceremoni opstod inden for mestrenes kreds som en udløber af svendenes mange zünftige ceremonier, der netop på den tid begyndte at brede sig ud over Europa. Udtrykket »for åben lade« betegnede selve handlingen at åbne laden, udtage laugsskråen og dermed »sætte retten«, men betydningen heraf udvidedes til at gøre det, som derefter forhandlede, i særlig grad højtideligt. Fra det øjeblik, laden åbnedes, lystes der så at sige fred over forsamlingen. »For åben lade« fik alle ord mere vægt, »for åben lade« blev alle strafbare handlinger dobbelt strafbare. Laden var nu blevet en pagtens ark, hvis hellighed skulle respekteres.

Det kneb i begyndelsen lidt for de gode smede at forstå den betydning, deres gamle trælade nu pludselig havde fået. Det gik således galt for kobbersmed Christen Andersen, der »for åben lade« og oven i købet i borgmester Hendrich Jensens nærværelse skældte Laurits Kobbersmed ud for en skjelm (det var et meget grimt ord på den tid) og truede ham tværs over bordet med sin kærp. Og helt galt blev det, da han derefter forlod laugets, thi når laden var åbnet, var det næsten en dødssynd at forlade lokalet. Hele denne optræden med dens krænkelser af symbolet på laugets værdighed, »den åbne lade«, kom ham selvfølgelig dyrt at stå.

Retssager mellem de Viborg smede indbyrdes er forbløffende få i forhold til, hvad man kender fra andre smedelaug landet over. Et enkelt tilfælde giver dog lejlighed til at udrede forholdet mellem laugets og statsmagtens domsråder.

I et skændsmål havde Christoffer Cortsen slået Søren Klejnsmed i jorden. Et sådant tilfælde ville nu om stunder straks blive forelagt en kriminaldommer, her blev det forelagt laugets domstol. Oldermændene udpegede fire mand (det var altså nu ikke hossiddere, der var »fødte« dommere i laugets), og disse fire »udginge og indkom igjen« og dømte, at Christoffer Cortsen skulle forlige sig med Søren, hvad han imidlertid nægtede. Så faldt laugets dom: 9 marks bøde til laugskassen, »dog eftersom der er sår, da kgl. majestæt, byens og sagvolderens sag i alle måder uforkrænket«. Da affæren var forefaldet inden for laugets rammer, dømte dette altså først for denne krænkelser af laugets værdighed og vedtægter og henviste derefter parterne til almindeligt søgsmål.

Hvis laugsbrødrene ville forebringe en sag for laugets måtte de betale 3 mark derfor og erlægge dem forud. Drejede det sig om en tvistighed mellem brødrene ind-

byrdes, dømte lauget så godt som altid den skyldige til at tilbagebetale den, der havde indanket sagen, de erlagte 3 mark.

En af de sidste dage i oktober 1674 var der laugsmøde i oldermandens, den oftere omtalte sværdfejer Christen Christensens hus, og her mødte remsnideren Christen Thøgersen og udgav for åben lade sine 3 mark. Han meddelte derefter, at grovsmed Søren Sørensen var død, samt anmodede om, at lauget ville følge ham til hans lejersted. Dette kunne synes temmelig overflødigt, da det jo altid var laugets pligt over for brødrene og deres husstand; der måtte altså ligge noget særligt bag denne begæring. Oldermandens svar viste da også, at samme Søren Sørensen var »straffældig« til lauget, og det ønskede man først »clareret«. Det udrededes nu, at den afdøde skyldte lauget en temmelig stor sum, uden at det dog anføres, hvorledes han var kommet i denne gæld, og Christen Rimmer, der åbenbart talte på familiens vegne, tilbød da at udrede en del af summen, hvis lauget under de foreliggende omstændigheder ville eftergive resten. Summen blev fastsat til ialt 12 mark, hvorpå lauget slog en streg over restbeløbet, og Søren Grovsmed kom derefter i jorden med fuld honor.

Forøvrigt var mødepligten ved begravelser kommet lidt i forfald på denne tid, så at en laugsforsamling i 1677 så sig nødsaget til at lade optage i protokollen en indskærpelse af skråens regler derfor.

Et ret ualmindeligt tilfælde forekom, da Peter Orgelbygger mødte i lauget, hvoraf han naturligvis ikke var medlem, betalte 3 mark for æskningen af lauget og derpå anklagede grovsmed Oluf Sørensen for at have leveret ham en økse, der ikke var så god, som den burde være. Dette var jo en flov historie og er sikkert gået laugsbrødrene nær til hjerte; men da Oluf Sørensen lovede at smede

en ny og bedre økse inden søndag, slap han med at betale klageren de 3 mark tilbage, han havde givet i æskningspenge.

De dårlige tider for håndværkerne, som 1600'ernes mange krige medførte og ikke mindst den svenske ødelæggelse af landet i 1657—59, affødte en del indbyrdes nag og misundelse, som ofte gav sig udslag i beskyldninger for at have udført arbejde, som tilkom andre. Særlig slemt var det inden for smedenes kreds, hvor det jo ofte var meget vanskeligt at trække grænser mellem de mange forskellige »fag« med hensyn til, hvad arbejde der hørte hjemme i den ene eller den anden smede-kategori. Navnlig var det galt på grænseområderne mellem grov- og klejnsmedehåndværket, og det virker derfor noget forbløffende, at en af de meget få sager blandt Viborg-smedene, der drejer sig om sligt, angår en klejnsmed, der har lavet — urmagerarbejde.

I 1678 mødte sejmager Jacob Poulsen for åben lade og meddelte, at han havde opdaget, at klejnsmed Marchus Andersen havde sejerværket fra Sortebrødrekirke hjemme hos sig til reparation, hvad denne heller ikke kunne fragå. Urmageren mente, at det stred mod bestemmelsen i skråens punkt 14, hvori det var forbudt at »falde udi enn andenis embed« (d. v. s. håndværk — »en embedsmand« var på den tid »en håndværker«), og heri gav laugets medhold. Klejnsmeden slap dog med en bøde til laugs-kassen på 1 rigsdaler og måtte naturligvis erstatte klagerens hans udlagte 3 mark i æskningspenge. Derimod siges der intet om, hvorvidt han skulle overlade det videre arbejde med uret til sejmageren.

Smedelaugets i Viborg kom nu ret hurtigt ind i de samme forhold, som landets øvrige laug, for hvilke man som motto kunne skrive: »Når krybben er tom, bides hestene.« Snart anklagedes Christen Pedersen sporemager for at

have arbejdet på klejnsmedehåndværk, og han vedgik at have gjort det af trang, men kun når klejnsmedene havde været optaget af andet arbejde, snart stævnedes en grovsmed for at have taget en klejnsmedesvend i sit brød, og det hjalp ikke at grovsmeden holdt på, at der intet forbud fandtes herimod i skråen. Laugsdommen henholdt sig til, at der stod, at enhver skulle nære sig af sit håndværk. Efter 1714 blev det helt galt med disse indbyrdes retssager.

Efter enevældens indførelse i Danmark havde enevoldskongerne haft kig på laugene og havde ret hurtigt begyndt forarbejderne til at komme de sidste rester af den gamle laugsvælde tillivs. I 1681 ophævedes alle gamle laugsskråer, og der udstedtes den 23. december dette år en række almindelige regler for laugene, der efterfulgtes af særregler for de enkelte laug i København. Disse sidste skulle bruges som norm for de øvrige købstæders laug af samme art, men overalt blev den virkelige magt lagt i magistratens hænder, således at der intet af betydning måtte ske, uden at byens magistrat havde samtykket heri.

Allerede den 7. maj 1678, da Viborg smedelaug var samlet i oldermannen Søren Jensens hus, havde man valgt borgmester Frantz Bering til overbisidder, »hvortil Gud give lykke«. Dette var jo for så vidt ikke noget nyt, da de skiftende borgmestre stadig havde fungeret som sådanne, men man havde ikke hidtil taget det så højtideligt, at det var blevet ført til protokols. Den 28. juni 1686, altså efter den omtalte kongelige forordnings udstedelse, gentoges indførelsen for F. Berings vedkommende, og det ser stadig ud, som om det er smedene, der *udvælger* overbisidderen. Men snart blev det, som det også var tænkt i forordningen, magistraten, som af sin midte *beordrede* et af sine medlemmer til denne forretning.

Overbisidderen lønnedes både før og efter de ændrede

bestemmelser af laug^{et} ved afgift af de enkelte laugsbrødre. I 1680 nægtede remsnider Knud Laursen at betale denne afgift til Bering. »Han havde gjort borgemester tjeneste både med pløying, tore og lougaggen, men den første tjeneste borgemester gjorde ham, da tog I min søn

*Smedemestrenes laugsprotokol fra 1717,
der indledes med en afskrift af den kgl. forordning af 1681
om laugene i almindelighed.*

ud till en boelsmand« og »borgemester Beering skulde betale ham hvis (d. v. s. hvad) hand var ham skyldig«. Bering blev rasende over denne påstand og forlangte skriftligt referat af, hvad der var passeret i mødet; men siden faldt remsnideren tilføje.

Den 4. november 1682 udkom regeringens artikler for smedelaug^{et} i København¹¹⁾, men først den 2. december 1717 samlede Viborg-smedene sig sammen til i forening med byens magistrat at udarbejde de supplerende bestemmelser, som de mente var nødvendige for dem. Det skete samtidig med, at man begyndte en ny protokol.¹²⁾

Når man betænker, at laugene hidtil havde bevaret en ikke ringe magtstilling, hvad forholdet indadtil angik, og selv havde forfattet deres artikler eller i hvert fald selv fortolket dem, var det kongelige indgreb af ikke ringe virkning og bandt i virkeligheden laugene så stærkt, at der blev meget lidt tilbage, som de selv kunne råde over — og det endda kun med magistratens samtykke.

Smedene i Viborg havde derfor også kun følgende regler at tilføje:

1.

Hvad liigbereren angaar, da naar nogen liig af de i laugene saa som mesterne, deris hustruer, børn og folch skal henberes, eller og naar nogen fremmed, det er dem som er uden for dette laug, maatte begiere laugene til deres liig at hembære for betaling, da naar mesterne til liig at bære vorder af laugsbudet tilsagt og iche møder og iche haver loulig forfald, men motvillig udebliver, da betaler hand til laugene udi mult 2 mk., men er hand i lovlig forfald og iche selv kand møde, da skal han skicke een anden skiche lig mand for sig eller skiche oldemanden for laugene 1 mk. danske at han derfor kand leje een anden i hans sted. De penge som for fremmede liig at bære saaledis indkommer, skal oldemanden i laden indlægges leveres, af ham til bogs føres og derfor regenskab giøres.

2.

Fremmed som ej egentlig til laugene henhøre og dog begierer at komme udi laugene, maa det bevilges og der udi antages.

3.

De som iche egentlig til laugene henhører og dog vil indgive sig i laugene og bliver det bevilget og i laugene antages,

de skal hvad liigbæren angaar saaledis forholdes med at naar de bliver tilsagt at bære nogen liig bort enten af laugget eller andre som vil leje laugget til deris liig at bortbære, og de maatte være i loulig forfald, da der som de det strax giver oldermændene tilkiende og skicher hannem 1 mk. danske at leje een for i deres sted, skal de vere fri for pantning og ej videre til laugget betale; men er nogen iche i loulig forfald og ey skicher bemelte march danske og saaledis udebliver, da forholdes med ham som under 1te art. er meldet om de andre i laugget.

4.

Naar nogen dispute imellem lauggets interesserede forefalder i een eller anden maade, saa at een eller anden kunde opiniere sig imod de andre i de poster som vedkommer lauggetz articuler og de giorde vedtægter, da skal oldermændene hos oberbisidderen begiere laugget samlet, og da med sine bisidderer derudi kiende og dømme. Vil parterne ey dermed vere fornøjede, da samles laugget paa raadstuen og sagen der af magistraten til endskab føres.

5.

De andre sager som ey vedkommer laugsparticulerne eller vedtægterne, men particuler affaires skal oldermændene med bisidderne søge at forlige, hvis dette iche kand skee, skal det ved ordinaire proces forfølges.

6.

De processer, som laugget tilkommer og tiltvinges i een eller anden maade at udføre saa som imod bønhasere eller opsetsighed indbyrdes og maatte ved ordinaire process forfølges, skal af samtlig laugget bekostes og maa dend eene iche meere end dend anden derfor forskaanes eller under nogen prætext og undskyldning excipere der imod.

7.

Hvad videre kand efterdags optenches og til laugetz gaun og nytte sluttes skal i denne bog indskrives, og ville vi alle forbemeldte saa vel kongl. mayts allernaadigste forordninger som ellers dend nu gjorde vedtægt i alle maade holde og effterleve. Til bekræftelse under vores hænder. Ombedis borgemester Borchorst som vores laugs overbisidder dette med sin underskrift vil de med os bekræfte og stadfæste.

Som det ses heraf, var det kun på laugets virksomhed som liglaug, at laugsbrødrene kunne lovgive, og heri var endda ikke noget nyt, men kun en fæstnelse af, hvad der efterhånden var blevet skik og brug.

Allerede i den gamle protokol findes en notits om, at en borger i byen har søgt optagelse i lauet »formedelst ligbærens skyld og ej wider med laugens forsamling wilde sig med befatte.« Lauet havde således spaltet sig i to grene, hvoraf den en tog sig af det faglige, den anden af ligbæringen. Der tiltrængtes også større fasthed på sidstnævnte område. I 1697 anklagede Peder sporemager således oldemanden for at have benyttet ligklædet ved sin svigerindes begravelse. Han måtte herfor betale 4 mark; men samtidig opdagedes det, at han havde begået den formastelighed at låne nøglerne til laden af bisidderne og efter at have åbnet laden (hvilket jo kun måtte ske i en laugssamling) havde »forkommet« en forordning, der fandtes deri. Både han og bisidderne idømtes naturligvis store bøder for deres brud på århundreders gamle vedtægter.

Fra 1712 fik lauet sin ligbære deponeret i Gråbrøderkirke, hvor den ophængtes, når den ikke var i brug, og mod en godtgørelse på 6 mark én gang for alle til kirken.

I de i 1717 vedtagne regler tales også om indgriben over

for »bønhaser«. Tidligere havde man vel nok i laugene grebet ind over for de mennesker, der uden at være laugsmedlemmer drev håndværk i smug, måske endda uden at have lært dette, og som i flæng benævntes bønhaser eller fuskere. Disse var værst i fag som skomageriet og skræderiet, mindre inden for smedenes område, der fordrerede mere både af værktøj og materialer, og hvor arbejdet dårligt lod sig udføre i smug. Men de dårlige tider lærte også smedene at være om sig, og de begyndte lige som de øvrige laug en klapjagt på bønhaserne. I 1709 vedtog lauset, at to laugsbrødre, der udmeldtes dertil af oldermanden, fremtidig skulle »ertappe« fuskere, når de kunne komme over dem, hvis de forhandlede smedearbejde offentlig. Almindeligvis blev de da slæbt for retten og fik deres dom der; men det hændte naturligvis også her som i så mange andre laug, at man simpelthen fratog dem varerne og måske gav dem bank oven i købet; thi af gode grunde skulle fuskkerne jo nok lade være med at klage derover.

Men også indbyrdes måtte man holde strengere justits på grund af de trange tider. I 1712 havde en del af laugsbrødrene drevet forprang ved at opkøbe kul uden for portene eller ved teglgården i stedet for, som byens privilegier foreskrev det, på torvet. Der skulle være lige ret for alle til sligt køb, og oldermanden bad derfor overbisidderen om at hindre dette og sørge for, at overtræderne blev straffet.

I alt det foregående har man kun hørt tale om mestrene og deres laug. Dette kan naturligvis skyldes, at svendelaugets bøger ikke mere eksisterer, og at man derfor har tabt enhver forbindelse med en sådan organisation af smedesvendene i Viborg. Nu har der ganske vist landet over været mange svendorganisationer, og nogle af dem kendes helt tilbage til laugenes allerældste tider; men der er også talrige eksempler på, at svendene i visse fag aldrig

har organiseret sig, men har stået som en underafdeling af mestrenes laug og aldrig er blevet zünftige. Dette er i høj grad tilfældet i landets mindre byer, hvor det patriarkalske forhold mellem mestre og svende er blevet ved med at bestå, så at de sidste vedblev at udgøre en del af mesterens husstand og aldrig kom i det store modsætningsforhold til arbejdsgiverne, som zünften i så høj grad fremmede.

*Smedesvendenes lade fra 1726,
hvori tidepengene og regnskabet for disse opbevaredes.*

En tilførsel i protokollen for 1707 peger i retning af, at smedesvendene i Viborg ikke hidtil har haft eget laug. Havde de haft det, ville det sikkert have sat sig spor i mesterlaugets forhandlinger; men først det pågældende år finder vi en notits, der angår svendene. Impulsen dertil kommer fra mestrene selv, der foreslår, at svendene i lighed med, hvad der finder sted i byens andre laug og i smedelaug i landets øvrige byer, skulle »erlægge deres tidepenge til svendenes eget bedste og nytte for det tilfælde, at de blev syge eller døde, ligeledes rejsepenge til vandrende svende, der ikke kunne få arbejde i byen.«

Tidepenge var en bestemt månedlig afgift, der indeholdtes i svendenes løn og lagdes i en særlig kasse med de ovennævnte formål. Disse tidepenge er almindelig kendt

inden for alle andre laug i de fleste af landets øvrige byer, men navnlig i sådanne, hvor zünften, den omfattende svendeorganisation med alle dens udviklede regler og oftest uskrevne vedtægter, spillede en stor rolle.

Viborgs smedesvende har levet ganske uden for dette. Man kan ikke antage, at deres antal i et så stort laug som Viborg smedelaug har været for ringe til at skabe en organisation, ej heller at de ikke har kendt til eller har indset nytten af at have en sådan. Der har simpelthen ikke været brug for den, da tilstandene har været fredelige, og forholdet mellem mestre og svende har ladet sig ordne som i en stor familie.

Når mestrene nu kom med forslag til noget, der vel ikke skilte svendene mere ud fra familiekredsen end tidligere, men som dog var en indrømmelse af svendenes særinteresse, skyldtes det udelukkende økonomiske hensyn, idet mestrene derved lagde en del af den byrde, de hidtil havde båret, over på svendenes skuldre, uden at tænke over, at dette *kunne* bringe vanskeligere forhold, således som det allerede i mange år havde været tilfældet i andre laug. Overbisidderen, borgmester Ole Gerner, sluttede sig til brødrenes opfattelse af, at dette var »meget kristeligt og gavnligt«, og man vedtog, at mestrene hver måned skulle indeholde 4 sk. tidepenge i svendenes løn og indbetale dem i laugskassen. Dette sidste bekræfter fuldt ud, at der ikke eksisterede noget svendelaug, der selv kunne administrere disse midler, således som det kendes fra andre laug.

Viborg har således ligget noget afsides fra alfar vej, så at påvirkningen udefra kun har været ringe. Dette har sikkert ikke været noget specielt for smedene; men noget bestemt kan ikke siges herom, før de andre Viborg-laugs historie er behandlet. Zünften havde nemlig allerede i cirka hundrede år spillet en rolle i andre af landets sme-

delaug, da de første spirer viste sig i Viborg. I de københavnske smedesvendenes skrån af 1629 gjordes der allerede forskel på en svend og en gesell,¹³⁾ og en gesell vil sige, at vedkommende var blevet behandlet efter zünftens regler med svendeceremonien »sømbid«, der gjorde den vandrede svend så meget mere estimeret i svendekredse, at der gaves ham dobbelt »geskænk«, d. v. s. dobbelt afgift af tidepengene, når han passerede en by på sin vandring.

Det zünftige begreb »for åben lade« nåede, som allerede anført, først til Viborg-smedene i 1670, og først i 1707 træffer vi, i inventaret over laugets ejendele, den ligeledes zünftige skafferstok, en broget malet og kunstigt udskåret træstok, behængt med silkebånd, som bares af skafferne eller bisidderne som tegn på deres værdighed.

Et andet bevis på, at Viborgs håndværksforhold var under meget langsom påvirkning udefra, ja, selv af regeringens påbud, ses af den omstændighed, at skønt forordningen om, hvorledes man fremtidig skulle forholde sig med håndværkets svende og drenge, blev udstedt 6. maj 1682, måtte der i 1709 en bestemt henstilling til smedelauget fra nogle af dets medlemmer for at få reglerne praktiseret der i laugets. Dette førte bl. a. til, at laugets signet, der hidtil havde været opbevaret i laden, udleveredes til oldermanden, for at han dermed kunne forsegle de rejsende svendes pas. Desuden bestemtes det, at oldermanden fremtidig kun skulle oppebære halvdelen af de indkomne indskrivningspenge for de drenge, der sattes i lære, og hvis navne tillige med den indgåede kontrakt om deres læretid blev indført i en særlig protokol.

De — om ikke beviste, så dog sandsynlige — nye forhold med et svendelaug i forbindelse med mesterlaug, medførte visse nye funktioner. I spidsen for svendelaugets kom til at stå en oldgesell, der ledede svendenes sammenkomster. Om han også som i de virkelig zünftige svende-

*Smedesvendenes velkomst,
bægeret, hvoraſ den unge svend fik sin første drik som voksen mand.*

laug foretog »omskuningen«, d. v. s. førte de rejsende svende, som ønskede arbejde i byen, fra mester til mester »efter vallen« for at høre, om de ønskede at give dem arbejde, er meget usikkert og synes modbevist af spredte bemærkninger i mesterlaugets protokol.

Til at begynde med havde oldgesellen nøglen til sven-
denes lade; men efter at oldgesell Jochum Christian Grum-
hoff havde forladt byen medtagende denne nøgle, så at
man måtte »efterskrive« ham, synes dette forhold at være
ændret, så at laden forsynedes med lås til to forskellige
nøgler, hvoraf lademesteren havde den ene.

Lademesteren udpegedes blandt mestrene og synes at
være trådt i stedet for den tidligere krofader, da der jo
som tidligere omtalt ikke fandtes nogen virkelig svende-
kro. Uden denne lademesters samtykke måtte der ikke
afholdes udgifter af svendeladen, og gennem hans tilknyt-
ning til svendelaug søgte mestrene at bevare så meget
som muligt af deres gamle patriarkalske magt over sven-
dene.

Af mangel på dokumenter svæver en del af vor viden
om forholdet mellem mester- og svendelaug inden for sme-
dene i Viborg i det usikre. Meget tyder på, at heller ikke
de følgende årtier af 1700-tallet satte et mere zünftigt
præg på smedesvendene. Medens man i adskillige andre
laug landet over finder laugsprotokoller, der vrimler af
stridigheder mellem mestre og svende, fordi de sidste søgte
at sætte deres zünftige krav igennem over for mestrene,
findes der praktisk talt ikke ét eksempel herpå i Viborg
smedelaug.

Så sent som i 1771 klagede sven-
denes oldgesell Fride-
rich Rødding over, at laug-
et egenmægtigt havde dispo-
neret over 3 mark af sven-
denes lade, som var blevet givet
drene i laug-
et til at holde St. Hansdagsfest for. Da
Rødding havde nægtet at udlevere sin nøgle til dette for-

mål, havde mestrene lavet den efter og havde foretaget udbetalingen — en handling, som nok kan give moderne mennesker et lille chock.

Da denne klage blev forebragt lauet — skriftligt, oldgesellen turde åbenbart ikke engang mødes personligt med mestrene — erklærede disse, at denne udbetaling var en ældgammel skik, og at de havde foretaget indgrebet i svendeladen i samdrægtighed. De afviste pure klagen, og den tilstedeværende overbisidder, borgmester Malling, bifaldt ganske afvisningen. Svendene følte sig åbenbart for svage til at forfølge sagen videre, hvilket ellers ikke kendetegnede de zünftige svendelaug, og dermed løb aktionen ud i sandet.

I adskillige håndværkslaug var der en intim forbindelse mellem mester- og svendelaugene, navnlig i sådanne laug, hvor mestrene vedblev at udøve størst muligt herredømme over svendene. I sådanne tilfælde opbevaredes begge laugs ejendele under ét, og deres sammenkomster holdtes i samme hus, dog i hver sin stue, så at der var stadig samkvem med dem gennem forhandlere, som regel naturligvis laugenes embedsmænd. Noget sådant synes dog ikke at have været tilfældet hos de Viborg-smede; men at svendenes organisation ikke har været særlig zünftig eller særlig aggressiv i forholdet til mestrene, er givet.

For Viborg smedelaug som for de fleste af landets øvrige laug var 1700'erne organisationsmæssigt og økonomisk en afgjort tilbagegang. Christian V's forordninger havde knækket det gamle laugsvælde, og selv de laug, der stred mest imod, kom ingen vegne dermed. Smedene i Viborg fandt sig i deres skæbne. De i 1717 opsatte vedtægter viser det tydeligt. Man lagde hovedvægten over på laugets underafdeling: ligkassen.

Til denne, der nu også påtog sig ligbæring af uden for lauet stående personer for betaling, må der på denne tid

være blevet oprettet en særlig kasse og et særligt regnskab, som desværre ikke er blevet bevaret. Kun en enkelt gang skimter man dens virksomhed gennem en bøderegn til medlemmer, der ikke er mødt efter tilsigelse til sådanne bestilte begravelser. Det fremgår heraf, at de er blevet ret hyppigt anvendt af både fornemmere og ringere personer i byen. Til opbevaring af ligklæderne, der i 1738 bestod af et liglagen, et sort ligklæde »med hvid kryds på« (kors?) og to underklæder, var anskaffet en særlig liglade.

På et eller andet tidspunkt blev smedenes ligkasse slået sammen med snedkernes, men desværre kan det ikke siges hvornår, blot at det i 1775 var en kendsgerning

Blader man protokollen af 1717 igennem, er oplysningerne af rent laugsmæssig karakter forbløffende få. Der skete praktisk talt intet af betydning.

Oldermændene valgtes på to år, men det hændte hyppigt, at laugets overhovedet ikke trådte sammen i indtil seks år i træk, og at oldermændene faktisk sad i embedet til op mod otte år. Man gik endogså i 1722 med til at vælge en oldermænd, »der ikke selv havde husværelse og lejlighed«. Men da der jo altid var nogle indtægter forbundet med værdigheden (om end ikke i så høj grad som tidligere), lovede han at leje værelser til sammenkomsterne hos Peder Wormstrup i Sct. Mogensgade, hvad den afgående oldermænd, Laurits Adamsen, dog forhindrede ved at tilbyde, at hans lejlighed på hjørnet af Sct. Mathiasgade og Store Sct. Pederstræde (nuværende Sct. Mathiasgade nr. 54) måtte benyttes.

I 1700'erne begyndelse var der en del sager angående svende, der havde forladt deres pladser i utide og var rejst uden at få udstedt pas af oldermændene; men efterhånden som den nye tingenes tilstand gik op for svendene, bortfaldt disse retssager, der dog livede lidt op i protokollens ensformighed.

Af lidt kraftigere karakter var den evigt standende strid med grovsmede, der tog klejnsmedesvende i deres brød og omvendt. Efterhånden døde alle de mange »fag« ud blandt smedene, så at der til slut kun var grov- og klejnsmede tilbage i laugget, der naturligvis svandt betydeligt ind derved.

Efter at sådanne sager en tidlang var blevet afgjort til fordel for »de rene linier«, vedtog man undertiden en tilførsel til protokollen om, at nu skulle det for fremtiden overholdes. Efter at den danske landmilitær var blevet oprettet, tilføjedes der altid hertil, at man heller ikke måtte benytte militærpersoner på værksstederne, selvom de havde lært professionen. Sagen var, at navnlig de menige soldater naturligvis gerne i deres fritid ville tjene en ekstraskilling, men ved denne billigere arbejdskraft opstod forhold, som vi nu til dags vil betegne ved illoyal konkurrence, og man var stadig på jagt efter overtrædelser af denne vedtægt. Værst var det naturligvis, da man engang opdagede, at selve oldermændene i høj grad benyttede sig af en sådan billig soldaterhjælp.

I 1771 tog man adskilligt mere rationelt fat på det århundrede gamle modsætningsforhold mellem grovsmede og klejnsmede ved at opstille ganske bestemte og temmelig udpenslede regler for hvilke arbejder, der var afgjort grovsmedearbejder, og hvilke, der hørte klejnsmededene til.

Det vil sikkert interessere nutidens smede at se, hvorledes denne skillelinie blev trukket, og hvilke arbejder, der på den tid var de vigtigste inden for håndværket:

Grovsmedene: 1) Heste at beslå, postvogne, chaiser, kareter, jagtvogne og alle andre slags vogne, karioler og kanner, plove og harver at beslå, hylljern, segle, hakker, grove haveredskaber, hjulkarrer at beslå, af brøndarbejde: læn-

ker, spande og tridser, desuden fæbindsler, hundelænker med stang samt vandposte,

2) tømmermandsredskabers forfærdigelse og reparation, guldsmedenes grove værktøj, murmester-værktøj, bark-bragere (?) og pæs-jern,

3) køkkentøj såsom træ-fade (?), grove ildskuffer, ildforke, riste og pander, alle slags kar, tønder, stripper, spande og lignende, desuden beslagning med jernbånd,

4) fremstillingen af bilæggerkakkelovne med skinner, rammer med døre og til sådanne kakkelovne hørende døre, ovndøre og skorstensdøre, der består af groft arbejde. — Staldarbejde, såsom grimeskafter og jernhække m. m. af groft arbejde,

5) husbygningsarbejde, såsom stænger i vindueskarme, i kælderkarme, i lufthuller, husankre, dørjern med nakker, indsvejsede hængsler, skuf-rigler, slåer til hængelåse at slå for, hængsler til porte og låger med store stænger, håndfang i jernarbejde til døre med lige stænger, murnakker til porte og døre at hænge ude, murkroge til tagsten, murankre, store og små, vinduesstænger at hæfte vinduer på, indmuret altsammen, enhver sort i sit slags af groft arbejde,

6) i henseende til begravelser (d. v. s. gravkamre): lufthuller med grove stænger i lukken derfor med grove stokke og nakkede hængsler, dørhængsler som hænges i nakker, groft arbejde, i ligemåde i henseende til lemme, riste, ring og stabler at oplukke med, alt groft arbejde,

7) murkroge, stilladshager, store riste, som ligkister sættes på, og alt andet groft arbejde af lige jern, ligeledes klokkebeslag med knebel og pigge.

Klejnsmedene: 1) hængsler og låse til chaiser, kareter, jagtvogne, karioler og kaner,

2) køkkentøj: polerede og affilede økser, stegvendere, alt andet af filet og poleret tøj, som bruges i et køkken, fadebur eller spisekammer, der med rette kan kaldes eller nævnes klejnsmedearbejde, jerndøre for kakkellovne indvendig i værelser samt kakkellovnstromler med tilhørende rør og sirligheder, for så vidt de kan nævnes klejnsmedearbejde,

3) vinduesbeslag i husbygningsarbejde af småt og stort i alle sorter,

4) dørlåse, såsom hollandske låse og alle andre sorter, kistelåse, chatol- og dragkistelåse, skabslåse, samt alle andre låse, der hører til klejnsmedearbejde med tilhørende hængsler og beslag, filet eller poleret arbejde,

5) jern-værk til døre for gader i løvværk og hvad krav dependerer jernforarbejdet, låse til porte og døre med jernhamre eller klapper,

6) beslag til kirkestole af lås og hængsler samt skufregler, såvelsom og til pulpiturer og alle andre døre i kirkerne og til kirkerne af hvad navn nævnes kan, så og alt andet arbejde i løvværk, filet eller poleret, der i kirken enten gøres eller repareres,

7) urværkerne og hvad derved forefalder, og endelig

8) alle slags fyrfade, være sig store eller små af jernarbejde.

Således er da truffet overenskomst mellem grovsmedene og klejnsmedene her i byen, hvori enhvers arbejde for eftertiden skal bestå og ikke mere skal ske indvikelse eller disputer mellem dem om, men enhver vide sit således som foranført er til en regel og rettesnor. Een post som er uanmeldt, hvem der skal være berettiget til sengestedernes beslag med gardinstænger, hængsler, kroge, skruer og alt andet dertil hørende, da er aftalt, at dette arbejde skal klejnsmedene alene være beskæftiget med at gøre.

Så er da intet mere tilbage for denne gang, uden hvad

mulkt der skal pålægges den, der bryder nogen af disse poster, nemlig 1. gang 2 rdlr., som skal lægges i laugets lade, til hvad man finder nyttigt, 2. gang dobbelt og 3. gang 8 rdlr.

— — —

Så mange var ordene i let ændret retskrivning. Meningen var sikkert god nok; men at man med disse regler havde værnet sig mod fejltagelser i fremtiden, er sikkert for meget sagt. Det var ikke lykkedes de gode smede at drage en generel skillelinie mellem de to gruppers områder, og navnlig er de hyppige henvisninger til ikke anført »groft arbejde« eller »såvidt det kan nævnes klejnsmedearbejde« jo kun naturlige kilder til fremtidige stridspunkter trods alt.

I mange henseender forekommer kontrakten naiv og gør nærmest indtryk af at være blevet til, ved at man har søgt at erindre sig, hvilke arbejder, der nærmest kom for ved husbygning, ved hjems indrettelse o. s. v.; men selv ikke-fagfolk kan opregne en del, der ikke er taget med i betragtning, og som netop måtte høre til tvivlstilfældene. Selv i det, som er omtalt, er der skjulte fælder, og det hjalp jo kun lige i øjeblikket, at grovsmed Søren Thorup oplyste, at han havde forarbejdet 50 karm-vinduers beslag, som han nu efter vedtagelsen af overenskomsten ønskede at overdrage en klejnsmed, der mente at have brug for dem. Der var genstande nok i periferien, som kunne give anledning til indbyrdes strid.

Iøvrigt var laugets som samlingssted for mestrene og som forum for deres faglige drøftelser i rivende tilbagegang. I 1781 valgtes Niels Klem til oldermand på to år, men allerede året efter døde han, og man deponerede så laden, tegnet på laugets værdighed, hos Jens Wibroe uden at åbne den, altså uden laugsmæssig overdragelse, og fra ham overførtes den igen uden åbning til Søren Thorup,

der lovede at beholde oldermandsposten til St. Hansdag 1786. Det kunne han så meget des lettere, som der overhovedet ikke holdtes laugssamling i disse år.

Af mere bemærkelsesværdige begivenheder i disse magre år kan nævnes, at en grovsmed Hans Hammer fra Fredericia blev anklaget for at have slået sig ned i Viborg uden at blive laugsbroder. Hammer mødte frem i lauet og meddelte, at han kun havde slået sig ned i byen for at kurere heste og køer, og dertil behøvede han ikke at være i lauet. I tidligere tid optrådte grovsmedene nemlig som dyrlæger, på samme vis som barbererne og bødlerne var kirurger. Til deres gerning fordredes oprindeligt ingen uddannelse, men efterhånden havde regeringen grebet ind og fordret en eksamen af såvel barberer som smede. De sidste kaldtes fahnsmede, og Hammer beviste, at han var udlært på dette område. Lauget fritog ham derfor for at indtræde, men forbeholdt sig at rejse tiltale mod ham, hvis han smedede.

I modsætning hertil indmeldte dyrlæge Anders Dyrbye sig i 1846 i lauet, hvor han fremlagde attest for, at han i 1822 havde gjort mesterstykke som grovsmed ved veterinar-skolen i København.

En enkelt gang kom det til et sammenstød mellem mestre og svende. Det var i 1805, da svendenes oldgesell anklagede oldermand Harald Sindahl for at have stævnet svendene og uden laugsmæssig afgørelse at have slettet en svend af deres bog. Sindahl måtte erkende at have handlet uberettiget heri og gik ind på at betale gebyret for laugsindkaldelsen.

Værre var forholdet dog i 1822, da oldermanden, kursesmed (fahnsmed) Niels Vilhelm Dollerup, havde lånt penge af laugskassen og som modtræk mod anklagen herfor, gik rundt i byen og fortalte, at det tværtimod var lauet, der skyldte ham penge. Da det var umuligt at få

bund i sagen i laugsmøderne, gik den til rettens afgørelse.

I et laugsmøde i 1834 besluttede man at genoptage den gamle skik »som længe var blevet forsømt«, at lægge tidepenge i laden. Man vedtog at lægge 1 mk. 8 sk. pr. medlem i laden hvert kvartal. Pengene skulle som i fordums dage bruges til afhjælpning af nød hos mestre og enker eller til almindelig forekommende nød. Desuden bestemte man, at ny tiltrædende mestre skulle betale et halvt års tidepenge i indskud.

Ved næringslovens indførelse i 1857 ophævedes laugene. Der gaves dem kun fire år til afvikling, og man slog således temmelig brutalt en streg over århundrede-gamle traditioner. De laug, som vedblev at bestå, var — eller er — ikke laug i gammel forstand, men mange af dem oprettholder på en smuk måde de gamle skikke.

VIBORG SMEDELAUGS SKRA 1643 ^{10/5}

Wdi denn verdige hillige tre foldighedtz nafn : gud-
allermegtigste thill ære och laff : menige Wiborg byes
smedelaug till bestyrchelse forfremmelse och beste er den-
ne bog begyndt at indskriffue same laugs wide og wedtegt
vdi saa och forschreffne laugs aarlig indtegt och wdgiff, t
regtig dag effter dag at antegne, till sanct Hans dag aar-
lig aar effter andet at höris och giöris regtig regnskab der
fore : och i saa moder som her effter følger:

1.

For dett første der som nogen bliffuer lauglig till sagt,
aff aaldermanden och mienige laugsbod och iche strax
möder eller strax nogenn paa hanns wegenne erchlerer
hanom huos oldermanen at hannd er iche i byenn eller i
saa loulig for fald at hand kand iche möde, daa schall

hannd giffue i bøssen første gang 1 mark dansche, anden-gang om det ofte skeer aff modtuillighed, da giffue i bøssen effter oldermandenns och hanns hos sideres thöche.

2.

Naar nogenn haandwerchis personn agter att sette sig ned hos os och begierer att woris laug, hand schall først angiffue sig hos oldermanden och hanns hos sidere som schall for faare om hand er god for sitt hanndwerch, om hand haffuer lert hoss enn erlig mester och haffuer sinn regtig lerbreff och wandret paa fremmede steder wdi 3 aar, findis der da tuill hoss hannem, at hand er iche goed for hanns handtwerch, da schall hand forsögis wdi fiere mesteres nerverelse eller sex, effter som haandtverchit wd kreuffer, och effter deris angiffuelse først det att af smede och sidenn med deris merch at tegnis och der effter at haffue enn maneds respitt det at for ferdige. Befindis der daa mangell hos hanom da schall hand forwiisis paa nogen wisse thid sig at forsøge och lere bedre. Och lige som ingen som sitt hanndtwerch iche till gaffuens lerret haffuer naar till borgerschab eller laugget annamis och antagis, saa iche heller nogenn som sitt handtwerch regtig lerdt haffuer maae negtis borgeskab och wdi laugget att komme, naar han haffuer sinn gode bevis som det sig bør och all tingest effter kongelige mayestæts nodigst forordning for vdenn laugs bekostning besvering och drichen at schall forholdis.

3.

Och effter di her huos os thit och ofte findis stor brøst paa gode handwerchis suenne aff den aarsag att naar enn dreng haffuer vdlert sine lere aar, will hand strax sette sig ned och verre mester, huad heller hand er god for sit haandwerch eller iche, huor vdoffuer thit och ofte fororsagis stor wleilighed med gott folchis arbeid som

bliffuer forderffuit, saadant att fore komme och at byen med gode handwerchis folch maatte befördris daa schall ingen till stedis her offuer at komme i lauguet eller at bekomme borgerchab med mindre hand haffuer lerdt paa hand verchit i 3 aar och siden for suend paa sit handverch i 3 aar i end och same miere eller mindre effter som embedet wdkreffuer sig forsøgt, och wandrit huos adschillig fornemer mestre och paa adschillige fornemme steder i 3 aar.

4.

For det fierde der som nogen vdi woris laug bliffuer vdi nogen maader sagt i fald aff oldermanen och hanns hossidre eller i andre maader bliffuer noget schyldig till laffuet och iche strax ligger *forneffnde* bödder eller gield, hand bliffuer schyldig, fra sig, efftersom oldermanen ligger hanom fore da schall fiere aff handverchens brödere pandte hanom for dobelt saa meget som bröden er och der for at giffue vdi bössen effter oldermanens och hanns hossideres samtöche.

5.

For det femte der som saa befindis att nogen mester paa voris handvercher fortier och döller med deris suenne och drenge huis forsiels som di denom wdi forsee kunde, som groffue er, da schall oldermanen och hanns hossidre straffue honom derfor, dog kongens sag der med wfor-krenchit.

6.

For det siette der som nogen wdi vort laug bliffuer nogen ward som arbeider her wdi byenn som er vden lauguet och iche strax giffuer oldermanen det till kiende daa schall hand giffue i bössen som oldermanen och hanns hossidere der om kiende och döme will.

7.

For det siffuende schall ingen mester lade nogenn suend eller andre arbeide paa deris werchsted ennten med fuseri eller andet wden hand er louligen skiell fra sin mester och haffuer det vdi aaldermandens och hanns hosideres minde. Huo dett gjør, haffuer forbröt 1 rigsdaler.

8.

For det ottende der som nogen befindis at gange i enn andens arbeid widendis som ehr fortingett, daa schall hand giffue vdi bössen 1 slett daler och dog miste samme arbeid igien.

9.

For det niende der som nogen mester saa mange som er i smed laug tager nogen dreng ann at lere, da schall han iche lenger verre paa forsøgelse hos hanomb ennd enn monidt och da strax gaa till oldermanden och hanns hosider och forligis om hanns lere, huor lenge hand schall lerre, och daa giffue i bøssen 2 mk. Huo her imod gjør giffue till laug et 1 slettdaler.

10.

For det tiende der som nogen suend kommer her till byen och will arbeide paa voris handverch da schall hand indstille sig huos krou faren som er aaldermanden for suenene och der at fange mad och öll och seng for sin pending och samme suenne louglig paa sin handverch at lade sig indschiche. Huilchend suend som det iche gjør böde i bössen $\frac{1}{2}$ slett daler.

11.

For det elffte der som nogen mester thager nogen suend som iche er indschichet paa krouen, hand böde udi bössen $\frac{1}{2}$ rigsdaler.

12.

For det tolfte der som nogen kommer her til byenn och will bruge paa woris handvercher och sette sig nedder, da schall han giffue i bössen enn wngerske gylden eller dendtz werd effter kongelig mayestæts forordning. Her for vdenn thill laggen och klede och dels thill behøring (forskellige afgifter er her efterhånden overstreget).

13.

For det trettend lader [nogen] sit naffn indschriffue vdi laugens bog och will verre paa handtverch vdi voris laug, daa schall hand giffue i bössen enn march, noch der foruden thill schriffucrenn effter hanns gode willie (senere tilføjet 1 mk.).

14.

For det fiorttende der som nogen falder vdi enn anden is embed och arbeider wider end hanns handverch vedkommer och det hanomb louligen offuer beuisis kand, da schall hand giffue thill lauet 1 rigsdaler.

15.

For det femtende der som nogen aff woris laugs brödere thaller huer andre nogen wbillig ord till, ennten vdi aaldermandens hus eller paa gadenn eller och anden stedtz i byenn och det hanomb louligen och schielligen offuer beuisis kand, da schall hand bøde till lauet 4 rigsdaler.

16.

For det sextende der som nogen vdi woris laug vid døden affgaar, vere sig hosbunden, hustruen, børen eller folch ingen vndtagen, da schall mienige laugsbrödrene ennten hosbunden eller hustruen verre forpligt at følge same lig till sinn ledersted saa fremt di er hiemme, ennten hos-

bunden eller hustruen. Befindes di da at side hiemme, ennten hosbunden eller hustruen vden louglig for fald, den giffue i bössen 2 slet march.

17.

For det söttende schall huer laugs broder paa *forneffnde* woris handverch verre forpligt naar nogen liig schall begraffuis att möde veed dören, som ligen schall vdtagis, förind liggen tagis vd vid den samme klochslet, som hand vdaff oldermændens bud bliffuer thilsagt eller at giffue i bössen effter oldermændens og hans hössideris samtyche.

18.

For det attende der som nogen med oldermændens bud bliffuer thil sagt at schall pandte nogenn eller i andre maader at gaa laffuens bod och bestilling og iche strax findis lydig att laugens bestielling, han schall giffue første gang i bössen 8 sk., skier det anden gang aff motvillighed eller hand negter det, da at giffue till laugen 2 mk.

19.

For det nittende schall och ingen mester lade hinn andens suenne fra hanom. Huo det giör schall mesteren saauell som suenen huer giffue wdi bössen 1 rigsdaler och suenen schall bliffue hos denn mester effter hans löfte.

20.

Der som der komer nogen her thil byen och will werre wdi woris smede laug, da schall hand wdligge sin penge till laugenn, som en anden hans formand giort haffuer, böer da att forscaffue en wisse forloffuer for sig thill denn dag hand aff oldermænden bliffuer tilsagt.

21.

Item huemb som vill bruge laugens lius schall hand giffue for huer march som brendis 1 slet mk. vdi penge.

22.

Item schall en huer oldermænd vere forpligt at indkreffue och indfördre huis pennig der i hans tid kand vere forfalden, lade sig vere huad pening det vere kand saa hans efftermand ingen giæld schall sig annamme som er forfaldenn.

23.

Item naar menige laug vdveller en oldermænd till sanct Hans dag hand schall giffue 2 rixdaler till lauged. Och da samme aar att verre oldermænd. Den som iche formor at verre oldermænd schall giffue 2 rixdaler dog som hans leylighed och vilkor ehr schall æractes och da for oldermændsskab att ver quiteredt.

Anno 1643 denn 4 jullii haffuer menige smede laug samtögt och beuilget forskreffne artikeller, vrögelig og vigienkalendis schall hollis och effterkomes schall. Dete bekiender vii med voris hender och mercher her neden vnder sett och uenligen ombedett voris kiere biesider b(orgmester) Peder Bering till veterlighed hous woris att vnderschriffue. Actum aler mands Knud Remers hus ud supra.

Noter og henvisninger.

- 1) Tang Kristensen: Jyske folkeminder, VIII, pag. 313 ff.
- 2) Bl. a. anfører C. Nyrop i en artikel om smede i Dania 9. bind denne forkerte opfattelse. Når remmesnidere og sadelmagere så ofte træffes i smedelaug, skyldes det snarere den tilknytning, de havde til smedene gennem beslagene, spænderne o. s. v. på deres produkter, i forbindelse med umuligheden af at opretholde laug for fag, der kun havde få dyrkere.
- 3) Nyrop: Danske gilde- og laugsskråer, II, pag. 270 f.
- 4) Danske studier 1904. J. P. Jacobsen: Smedens mortensgilde.
- 5) Se bl. a. Kanc. brevbøger, 1616, 16/VI.
- 6) C. Nyrop: Håndværksskik i Danmark, p. 336.
- 7) Kgl. bibliotek. Kall. 4° 381.
- 8) F. eks. i Odense smedelaug 1496 (Danmarks gilde- og laugsskråer, II, 243 ff.) samt i Ystad og Århus.
- 9) Nyrop fremdrager teorien om, at der fandt en tvedeling sted mellem dem, der bearbejdede skind med hår på og dem, der bearbejdede skind uden hår; men helt holdbar er den ikke.
- 10) Ribe bys historie 1660—1730, pag. 211 ff.
- 11) Trykt i »De kgl. laugsartikler som til 1730 er udstedt«, pag. 41.
- 12) Findes endnu i laugets besiddelse.
- 13) C. Nyrop: Håndværksskik, pag. 69 f.

2. SMEDELAUGET I TIDEN EFTER LAUGENES OPHÆVELSE

VED NÆRINGSLOVEN AF 1857

Af Aage Philipsen

1933

I Viborg smedelaugs besiddelse findes to protokoller — mestrenes protokol, som går tilbage til året 1717, og sven-
denes protokol, som er påbegyndt i året 1842 — begge i
fortsættelse af tidligere protokoller.

Af mestrenes protokol fremgår, at man i de 4 år, som
blev tilstået laugene til afvikling efter 1857, har opret-
holdt de ordinære laugssamlinger i overværelse af magi-
straten (som oftest borgmester Zingelmann) og foretaget
valg af styrelse, bedømmelse af mesterstykker og svende-
stykker m. m. ganske på samme måde som tidligere. Ialt
er der i disse 4 år afholdt 12 møder.

Således samledes smedemestrene da også den 5. august
1861 på daværende oldermænd H. Wøhlckes bopæl, hvor
der for sidste gang under magistratens ledelse blev fore-
taget følgende nyvalg:

Oldermænd: Fr. Astrup.

Bisiddere: C. Dalsgaard og A. Brems.

Skuemestre: Jørgen Møller og Rasmus Møller.

Lademester ved svendeladen: Chr. Jensen.

Laugsbud: J. C. Thorning.

Ved overleveringen af mesterladen til den nye oldermand fandtes i laden 31 rigsdaler og 3 mark samt en sparekassebog på 30 rigsdaler, og protokollen er underskrevet af magistraten og 9 smedemestre.

Herefter fortæller mestrenes protokol ikke mere, men af svendenes protokol fremgår det, at rammerne stadig blev opretholdt både for mestrenes og svendenes vedkommende med særlig henblik på at bedømme svendeprøver og at yde hinanden understøttelse i sygdomstilfælde.

Hvert kvartal samledes svendene på oldermandens bopæl for at erlægge deres »tidepenge« — 6 skilling pr. uge — og lademesteren indførte i protokollen et nøjagtigt regnskab over disse penge, idet hver enkelt svends navn blev opført. I 1861 er således opført ikke mindre end 20 bidragydende svende. På hvert kvartalsmøde blev valgt en ny oldgesell.

Af regnskabet ser man, at pengene gik til betaling af læge- og apotekerregninger og til geschenck til rejsende svende. Igennem flere år betaltes således »for smedesvend P. Vigs kur og pleje hos J. Dragheim« ret betydelige beløb.

I januar 1863 var svendene samlet til et betydningsfuldt møde på oldermandens bopæl for at vedtage følgende:

- »1) at der for fremtiden ikke må gives geschenck,
- 2) at svendene vedbliver at betale 6 skilling ugentlig til til en fælles sygekasse,
- 3) at mestrene forpligter dem til at tilbageholde sygepengene af svendenes løn, som til hvert kvartal opkræves og udbetales til oldgesellen efter en ham dertil medgivet protokol, hvor enhver mester indskriver, hvormeget af ham er betalt af sine svende.
- 4) Tilrejsende og i arbejde indtrædende svende skal gøres opmærksom på, at de må vide dem fri for en eller anden smitsom sygdom.

- 5) Enhver i arbejde indtrædende svend skal melde til oldgesellen, hvad tid og til hvem han står i arbejde, og ligeledes hvad tid han måtte træde ud af arbejdet.
- 6) For sygdomme, som kunne kaldes selvforvoldte, erstattes intet af sygekassen.
- 7) Understøttelse af sygekassen eller rettere, hvorlængde den syge kan få hjælp, bliver nærmere efter omstændigheder at bestemme og, om fornødent gjøres, da med en samling af svende.«

Allerede næste år — i januar 1864 — vedtoges dog på et møde, at der atter skulle betales geschenck til rejsende svende, »hvoraf det halve af mestrenes lade og det halve af svendenes lade og enhver tilrejsende får 1 mark.«

En af de sidste svende, som blev optaget i lauget på gammeldags måde, var Julius Jensen, der døde i 1924 i den høje alder af 84 år, og som var kendt af mange Viborgensere. Han var meget stolt af at være »zünftig svend« i Viborg smedelaug, og protokollen beretter om hans optagelse følgende:

»År 1863 den 13. juli fremstod for laden Julius Jensen født i Viborg, lært hos sin fader C. Jensen, som begærede at blive gjort til svend og efter at have fremlagt sin attest for svendepørens udførelse og betalte da til laden 1 rigsdaler.«

50 år senere fik Julius Jensen på en laugssamling tilladelse til at hænge et sølvskilt på velkomsten, og i 1920 blev han udnævnt til æresmedlem. I året 1921 modtog han »belønningsmedaillen i sølv med ret til at bære samme«, og han aflagde på den efterfølgende laugssamling en fornøjelig beretning om sin audiens hos H. M. kongen i den anledning, idet han med stolthed fremdrog en udtalelse af kongen om, »at noget lignende ikke var sket siden Kong Hans' tid.«

Indtil 1861 havde lauget med stor regelmæssighed

valgt ny oldermann hvert andet år. Smedemester *Fr. Astrup*, som blev valgt i 1861, vedblev at være oldermann til sin død i 1866, og efter ham valgtes hans søn, smedemester *Jens Astrup*, som fortsatte faderens forretning i Gravene, hvor nu teatret er bygget. Der blev således ikke nogen »skilteflytning« ved den lejlighed, og forøvrigt be-

Et af sølvschildtene.

retter protokollerne mærkværdigvis intet om laugsschildtet før i november 1884, da man på et møde af mestre og svende træffer bestemmelse om at slå mestrenes og svendenes ejendele sammen. Herunder nævnes foruden pengemidlerne: 2 velkomster af tin, 32 forskellige sølvschildte, 2 lader, 1 protokol i mestrenes lade, 1 protokol i svendenes lade, 1 fane, 1 skafferstok og 1 laugsschildt.

Pengemidlerne, som androg kr. 434,71, indsattes i sparekassen under navnet »Smedelaugets fond til understøttelse af enker«. Dette fond er i de efterfølgende år forøget og opretholdes stadig.

Det smukke laugsschildt vedblev at præge gadebilledet i Gravene, indtil der efter *Jens Astrups* død i 1897 blev

valgt en ny oldermænd. Smedemester *P. Christensen* modtog valget, og laugsskiltet blev det efterfølgende år flyttet til hans bolig i St. Sct. Pederstræde på gammeldags måde.

Allerede i marts 1905 ønskede *P. Christensen* at fra-træde som oldermænd, og i stedet valgtes smedemester *N. A. Møller*, til hvis bolig i Ll. Sct. Hansgade laugsskiltet blev flyttet søndagen den 2. april samme år. *N. A. Møller* tilhørte en gammel smedeslægt, og selv var han en smedemester af den gamle type — stor og stærk, djærv og jovial. Medens han var oldermænd, havde lauet flere gange lejlighed til at påkalde opmærksomheden på fordelagtig måde. Således deltog lauet i et håndværkertog ved en fest, som afholdtes i sommeren 1909 til fordel for det nye teater i Viborg. På smedenes vogn var opstillet en »arbejdende smedie«, hvor hammerslagene klang mod ambolten, og gnisterne fæg fra det glødende jern. En mængde smede i blå bluser og med skødskind ledsagede vognen og samlede penge ind fra tilskuerne, hos hvem vognen vakte berettiget opmærksomhed og beundring.

I året 1912 sendte lauet efter indbydelse 3 repræsentanter til København for at deltage i Københavns smedelaugs 400 års jubilæum. De ved denne lejlighed udstillede laugsgenstande fra Viborg smedelaug hævdede sig smukt mellem de øvrige udstillede laugsgenstande.

N. A. Møller vedblev at være oldermænd til sin død. I december 1914 valgtes da maskinfabrikant *Peter Schneevoigt* som oldermænd, og hans valg vakte stor begejstring inden for laugets medlemmer, som alle nærede stor hengivenhed for den nye oldermænds særprægede personlighed. *Schneevoigts* virksomhed og *Schneevoigt* selv var kendt over det meste af landet. Han var tilsyneladende en streng mand, og hans smedelærlinge vidste, at de nemt kunne pådrage sig en lussing hos ham, men alle kendte hans varme hjerte og hans hjælpsomhed overfor dem, der

led nød, og hans mange venner både indenfor og udenfor smedelauget glædede sig over hans muntre sind og djærve vid, når de var sammen med ham. Laugsskiltet flyttedes til hans forretning i Dumpen i oktober 1915 under udfoldelsen af hele det gamle ceremoniel, og Schneevogt vedblev at være en skattet og elsket oldermand til sin død i 1929.

Samme år valgtes smedemester *A. K. Jakobsen* til oldermand. Han havde dengang nylig holdt 25-års jubilæum som smedemester i Viborg, og han nød stor anseelse i byen for sin faglige dygtighed og sin noble og retskafne karakter. Der var derfor stor glæde inden for laugets medlemmer over dette valg, og laugsskiltet har næppe nogensinde hængt hos en smedemester med større berettigelse, end da det kom til at pryde hans smedie i St. Sct. Pederstræde.

Flytningen af laugsskiltet foregik på sædvanlig måde den første søndag i maj 1930. I det efterfølgende skal gives en kort beskrivelse af denne ceremoni.

Kl. 3 samledes ca. 100 laugsbrødre i den afdøde oldermands værksted, som var smukt pyntet med flag og bøgegrene. Laugsskiltet var taget ned og stod opstillet i en bæreramme i værkstedet. For enden af et langt bord var laugets regaler og værdifulde minder fra gammel tid opstillet. En gave fra den afdøde oldermands søn — en lille ambolt med hammer til brug for laugssamlingernes dirigent — blev indviet af den nye oldermand og 2 bisiddere.

Ved et glas vin takkes den afdøde oldermands enke og øvrige slægt, og præcis kl. 4 sætter toget sig i bevægelse med et musikkorps i spidsen.

Forrest går den ældste svend med skafferstokken, og herefter følger 2 smede med laugets gamle og nye fane. Det næste led i rækken er 2 smede, af hvilke den ene bærer mestrenes velkomst og den anden svendenes velkomst. Herefter følger 2 smede med mestrenes lade og 2 med

svendenes lade. Så kommer selve laugsskiltet. Det vejer ca. 200 pund og bæres af 6 kraftige smede, som har løftet det op på skuldrene, så det kan ses af alle.

Alle de nævnte smede er klædt i blå bluser og bærer rene skødskind. Umiddelbart efter skiltet følger oldermanden og bisidderne og derefter laugets øvrige medlemmer.

Processionen går fra Dumpen gennem Gravene og Reberbanen, hvor der gøres et kort ophold ud for Håndværkerforeningens stiftelse, medens musikken spiller melodien til en gammel håndværkervise til glæde for de gamle beboere i stiftelsen. Herefter svinger toget om gennem Sct. Mogensgade og standser uden for borgmesterens bolig. Fra laugets side bringes en hilsen til formanden for byens råd, idet man mindes den tid, da magistraten ledede laugssamlingerne, og borgmesteren takker og hilser håndværkerstanden i Viborg.

Videre går processionen til Håndværkerforeningen, hvis bestyrelse er samlet på trappen mod gaden. Også her udveksles hilsener, og processionen fortsætter så gennem Sct. Mathiasgade mod sit endelige mål — den nye oldermands bopæl i St. Sct. Pederstræde. Stiger står parat, og i løbet af få øjeblikke har øvede og stærke hænder løftet skiltet op og fastgjort det til det bærestativ, som er anbragt i taget. Oldermanden lykønskes af en af bisidderne, og idet han takker, inviterer han samtlige laugsbrødre ind i smedien til en forfriskning.

Laugsskiltet er nu gledet ind på en ny plads i byen, og det viser sig, at det smykker det hus, som det hænger på. Den tusindtallige skare af tilskuere, som har fulgt optoget gennem alle gaderne, spredes, idet hver enkelt synes at være en oplevelse rigere.

Om aftenen samles laugsbrødrene med deres damer til en festlighed i Håndværkerforeningen.

Smedemester A. K. Jakobsen døde allerede i 1932, og laugsskiltet har siden hængt på Vesterbrogade hos den foreløbig sidste oldermann, maskinfabrikant *Aa. Philipsen*.

Smedene i Viborg — mestre såvel som svende — mødes hvert år til den ordinære laugssamling i december måned og glæder sig over det, som de ejer i fællesskab; thi dette fællesskab omfatter ikke alene de små pengemidler, hvoraf de kan uddele beskedne legater til enker, ej heller alene de gamle regalier, protokoller m. m., som er omtalt i det foregående — men fællesskabet omfatter tillige bevidstheden om, at de alle har lært det ældgamle og skønne smedehåndværk, som de alle sætter en ære i at kunne udøve, og som de med glæde og stolthed betragter som deres fag. Det falder dem derfor ganske naturligt efter bedste evne at opretholde de skikke, som har båret laugene frem gennem årene, og som de har taget i arv efter forgængerne, og de gør det ud fra ønsket om vedblivende at kunne højne faget og bevare det inden for den faguddannede kreds.

Derfor vil Viborg smedelaug sikkert vedblive at bestå langt ud i fremtiden.

3. SMEDELAUGET 1933—68

Af Paul E. Pedersen

Udover de årlige laugssamlinger i december måned, hvor laugsbrødrene samles til et hyggeligt og fornøjeligt samvær, efter at man under laugssamlingen har foretaget

Smedelaugets vogn ved by-jubilæet i 1950.

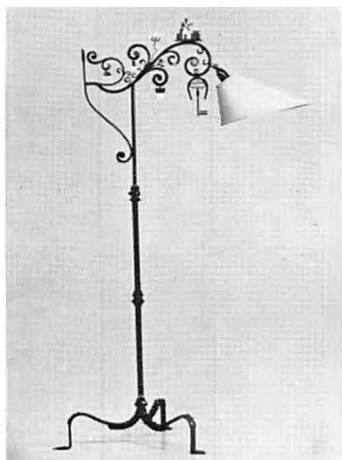
Bag på vognen — næsten skjult — Vilh. Christensen, derefter på vognen fra venstre Peter Petersen, Chr. Jensen, Hans Kalmayer, Jens Chr. Jensen og Soren Frandsen. Gående ved siden af vognen N. O. Westergaard, Chr. Hansen og Otto Olesen.

uddeling af julelegater til smedeenker, har der kun været enkelte begivenheder, som skal omtales her.

Ved Viborgs by-jubilæum i 1950 deltog smedelaugget i optogene gennem byens gader med en særdeles smuk udstyret vogn, som vakte megen og berettiget opsigt. — Vognen var næsten en tro kopi af smedenes vogn ved den berømte teaterfest i 1909.

I anledning af maskinfabrikant *A. Philipsens* 25 års jubilæum som oldermand i 1957 blev der for første gang siden 4. maj 1930 (skilteflytningen til smedemester *A. K. Jakobsen*, St. Sct. Pederstræde 11) afholdt en fest med damer. Festen, der fandt sted på »Hotel Phønix« den 7. december 1957, var særdeles vellykket og havde samlet meget stor tilslutning.

Under festen fik oldermanden overrakt en meget smuk læselampe, hvis »udhæng« er en nøjagtig kopi af laugsskiltet. Lampen er lavet af to af vore dygtige laugsbrødre, distriktsformand *Sv. E. Hansen* og smedemester *Aksel Røn Petersen*. Oldermanden forærede hver af laugsbrødrene et emblem med laugsskiltet i blå emaille.

Oldermandens lampe.

*Oldermanden ved åbningen
af laugssamlingen
11. december 1965.*

Ved laugssamlingen den 11. december 1965 var folk fra Viborg byhistoriske Arkiv til stede, og hele laugssamlingen blev optaget på bånd, som er indgået i arkivet.

Den årlige laugssamling er en begivenhed, som alle laugsbrødre hvert år ser hen til med den største forventning, og alle nutidens foreteelser til trods er der altid stor tilslutning til laugssamlingerne.

Når det stadig er muligt at vedligeholde interessen for Viborg Smedelaug, og når så mange — såvel mestre som svende — møder op, når oldermanden hvert år i december indkalder til laugssamling, så skyldes dette bl. a. den nuværende oldermand, fabrikant Aage Philipsen, hvis arbejde på videreførelsen af laugets traditioner skyldes hans højagtelse og taknemlighed over for det gamle smedefag, som han i 1899 fik sit svendebrev i.

4. LAUGETS OLDERMÆND 1717—1968

Af Paul E. Pedersen

Som nævnt i dette skrifts første afsnit kan Viborg smedelaug spores tilbage til 1631; men det har ikke været muligt med sikkerhed at udarbejde en fortegnelse over laugets oldermænd længere tilbage end til 1717.

I laugets symbol — det smukke laugsskilt — findes årtallet 1832, hvilket er det år, det blev lavet og første gang ophængt ved oldermændens værksted. Efter afdøde maskinfabrikant R. Schncevoigts udsagn skal det være lavet af smedemester Willum Dollerup, og da denne netop var oldermænd fra 1830—32, lyder det meget sandsynligt, at han er skaberen. Derfor taler også den omstændighed, at denne smedemester var en mand udover det almindelige, hvilket fremgår af nedenstående.

I »Den danske Dyr lægeforening«s jubilæumsskrift fra 1949 kan man læse, at han som ung var i smedelære i Viborg, derefter i København. Var »søndagslev« på veterinærskolen. Efter eksamen kur- og fanesmed i husarregimentet. Afskedspas herfra 1798. Borgerskab som smedemester i Viborg 22. maj 1798. Og i »Viborg Købstads Historie« fra 1940 står, at »omkring 1800 stod Grovsmeden Willum Nielsen Dollerup, der tillige var Kursmed (Dyr læge), højest i Smedelavet.« Endvidere kan man samme sted læse, at han 17. august 1798 fik kgl. bevilling som frimester i smedelavet.

Willum Dollerup var første gang oldermann i Viborg smedelaug 1804—1805. At han kun var oldermann et enkelt år har sikkert sin forklaring i følgende:

På landsarkivet her i Viborg findes nogle dokumenter, som i 1962 af oldermannen blev afleveret til arkivet efter at de i mange år havde været opbevaret i mestrenes lade. Et af disse dokumenter drejer sig om en sag fra 1806. Smedemestrene ønskede »kursmeden«, grovsmedemester Willum Dollerup, dømt uberettiget til at blive i laugget, fordi han har været hæler eller medvirket i de tyverier, pigen Johanne Margrethe Petersen har begået, og hvorfor han under 4. november 1805 er dømt til at arbejde i Viborg Tugthus.

Sagens udfald blev dog, at Willum Dollerup blev frifundet, og 1830—32 er han igen laugets oldermann. I den mellemliggende tid havde hans søn Niels Vilhelm Dollerup forøvrigt været oldermann 1824—26. — Sønnen efterfulgte senere faderen som »dyrlæge«.

Ingen af de øvrige oldermænd har været genstand for omtale som »kursmeden«.

Når denne må anses for at være skaberen af laugsskiltet, skal dette forstås således, at det sikkert er ham, der har fået ideen til skiltet; men det er andre, der har udført det håndværksmæssige.

I »Viborg Stiftstidende« den 21. oktober 1880 findes nemlig følgende notits:

»Smedenes Laugsskilt her i Byen er i disse Dage undergaaet en Hovedreparation, ved hvilken Smedearbejdet er frivilligt udført af samtlige Smedesvende i Viborg og Malerarbejdet af Malermester Skov. Skiltet, der har Plads over Smedemester Astrups Port i Gravene, er oprindelig smedet i 1832 af Byens daværende Smedesvende, der da kun var fem, nemlig: M. Winther, A. Dige, R. Møller, R. S. Møhlenberg og Drisel. Af disse lever endnu kun M.

Winther. Tegningen var leveret af Maler A. J. Jæger. Det forekommer vor Meddeler, at den nu skete Fornyelse vidner om et priseligt Sammenhold mellem Byens Smedesvende, ligesom den er et Udtryk for den Veneration for det gamle Laugsvæsen, som i vore Dage træder stærkere og stærkere frem. — Vi anbefaler, at tage Skiltet i Øjesyn.«

Af de i ovenstående nævnte fem smedesvende blev de tre førstnævnte forøvrigt senere oldermænd i laugget, endda umiddelbart efter at skiltet var lavet, hvilket fremgår af fortegnelsen over laugets oldermænd.

Under arbejdet med at finde frem til, hvem der har lavet laugsskiltet, kom jeg ind på den tanke, at det ville være interessant at vide, hvor i byen dette har præget bybilledet i de 136 år, det har eksisteret. I nedenstående fortegnelse over oldermændene er adresserne på disses værksteder derfor anført fra 1832, og i billedstoffet er der billeder af værkstedsbygningerne med laugsskiltet, så langt tilbage i tiden som det har været muligt at fremskaffe disse.

1717—1718	Anders Broch.
1718—1720	Niels Jensen.
1720—1722	Laurits Adamsen.
1722—1723	Marcus Marcussen, der blev oldermænd, endskønt han endnu ikke havde betalt sine »igangspenge« og ikke havde eget hus.
1723—1725	Anders Jørgensen Scerup.
1729—1731	Povel Michelsen Smed.
1731—1738	Niels Jensen Mammen.
1738—1745	Niels Simonsen Smed, ved hvis valg lauggets ejendele nævnes. Laden med laugsprotokollen, ligladen med et lagen, et sort ligklæde med et hvidt kryds på og to gamle underklæder, to velkomster, 15 tinbægre og en skafferstok.

-
- 1745—1749 Jens Nielsen Smed.
 1749—1755 Povl Madsen.
 1755—1759 Niels Sørensen Klem.
 1759—1763 Niels Simonsen Smed.
 1763—1765 Niels Jensen Mammen.
 1765—1768 Povl Madsen.
 1768—1771 Søren Thorup.
 1771—1775 Jens Christian Wibroe.
 1775—1778 Niels Olesen.
 1778—1780 Anders Cramer.
 1780—1785 Niels Sørensen Klem.
 1785—1787 Søren Thorup.
 1787—1789 Jens Wibroe.
 1789—1791 Hans Peter Augustinus.
 1791—1798 Harald Sindahl.
 1797—1800 Severin Schultz.
 1800—1802 Chr. Nauntoft.
 1802—1804 Mads Thorup.
 1804—1805 Willum Dollerup.
 1805—1807 Harald Sindahl.
 1807—1809 Severin Schultz.
 1809—1810 Johan Krop Nebel.
 1810—1812 Harald Sindahl.
 1812—1814 Mads Thorup.
 1814—1816 Severin Schultz.
 1816—1818 Willum Dollerup.
 1818—1820 Harald Sindahl.
 1820—1822 Mads Thorup.
 1822—1824 Peder Mathiesen Schmidt.
 1824—1826 Niels Vilhelm Dollerup.
 1826—1828 Severin Schultz.
 1828—1830 Frederik Astrup.
- 1830—1832 Willum Dollerup, Vestergade 13.
 1832—1834 Andreas Nielsen Dige, Sct. Ibsgade.
 1834—1836 Rasmus Møller, Vestergade 9.
 1836—1838 Mathias Winther, Reberbanen 3.
 1838—1840 Andreas Kypper, Gravene 10.
 1840—1842 Peder Mathiesen Schmidt, Øster Teglggaard.
 1842—1844 Frederik Jørgen Astrup, Gravene 23.
 1844—1846 Andreas Nielsen Dige, Sct. Ibsgade.

1846—1850	Rasmus Møller,	Vestergade 9.
1850—1852	Christen Jensen,	Lille Hjultorvgade.
1852—1854	Christen Dalsgaard,	St. Sct. Pederstræde.
1854—1856	Andreas Lassen Brems,	St. Sct. Mikkelsgade.
1856—1858	Jørgen Hansen Bager Møller,	Lille Sct. Hansgade.
1858—1860	Jens Nielsen Astrup,	Gravene 23.
1860—1861	Wilh. Fr. Heinrich Wöhlcke,	Lille Sct. Mikkelsgade.
1861—1866	Frederik Jørgen Astrup,	Gravene 23.
1866—1897	Jens Nielsen Astrup,	Gravene 23.
1897—1905	P. Christensen,	Hjørnet af St. og Ll. Sct. Pederstræde.
1905—1914	Niels Andreas Møller,	Lille Sct. Hansgade.
1914—1929	Peter Guldberg Schneevoigt,	Dumpen 14.
1929—1932	Andreas K. Jakobsen,	St. Sct. Pederstræde 11
1932—	Aage Philipsen,	Vesterbrogade 7—9.

(Billede
har ikke kunnet
fremskaffes).

*Smedemester
Jens Nielsen Astrup,
oldermand 1866—97,
født i Viborg 25/12 1826,
død i Viborg 15/2 1897.*

*Smedemester Jens Nielsen Astrups ejendom, Gravene 23,
hvor nu teatret ligger.*

*Smedemester
P. Christensen,
oldemand 1897—1905,
født i Odense 25/1 1836,
død i Viborg 10/3 1915.*

*Lund og Christensens
ejendom på hj. af Store
og Lille Pederstr.ede.
Smedemestrene Lund
og Christensen drev
i mange år en ret stor
smedeforretning.*

*Smedemester
Niels Andreas Møller,
oldermand 1905—14,
født i Viborg 28/6 1860,
død i Viborg 5/6 1914.*

*Parti fra Lille Sct. Hansgade.
Laugsskiltet ses på oldemand N. A. Møllers ejendom nr. 2 fra højre.*

*Maskinfabrikant
Peter Guldberg Schneevogt,
oldermænd 1914—29,
født i Viborg 15/6 1854,
død i Viborg 12/10 1929.*

*Maskinfabrikant
Peter Guldberg Schneevogts
værkstedbygning
Dumpe 14.*

*Smedemester
Andreas K. Jakobsen,
oldemand 1929—1932,
født i Lysgaard 28/10 1866,
dod i Viborg 18/4 1932.*

Smedemester A. K. Jakobsens ejendom, Store Sct. Pederstræde 11.

Laugsskiltets opsætning hos smedemester A. K. Jakobsen 4/5 1930.

*Til venstre fra oven og ned: Chr. Jakobsen, Johs. Rasmussen,
Chr. Jakobsen og Poul Hartvigsen.*

*Til højre fra oven og ned: Vikt. Petersen, Carl J. Møller (bag skiltet),
Vilh. Mikkelsen og Chr. Jensen.*

*Maskinfabrikant
Aage Philipsen,
smedelaugets
oldermand fra 1932,
født i Viborg 15/1 1881.*

*Maskinfabrikant Aage Philipsens forretningsejendom,
Vesterbrogade 7—9.*

